

สมานฉันท์ การอยู่ร่วมกัน ต้นกับสัตว์ป่า

นายสัตวแพทยภักรพล มณีอ่อน
ส่วนศึกษาและวิจัยอุทยานแห่งชาติ สำนักอุทยานแห่งชาติ
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

วิธีสปีชีใหม่ ครบถ้วนผู้อ่านทุก ๆ ท่าน เข้าสู่ใหม่แล้ว หากเรื่องเลวร้ายที่เกิดขึ้นในปีที่แล้วก็ขอให้ผ่านพ้นไป ขอให้มาแต่เรื่องราวที่ดี ๆ ความทรงจำที่ติดตัวเข้าสู่ใหม่นี้ พร้อมทั้งยังมีรับกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นโดยที่เราอาจคาดไม่ถึง แต่หากเราพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และมีความสามัคคี สมานฉันท์เป็นที่ตั้ง เราต้องฝ่าฟันไปได้แน่นอนครับ

ฉบับนี้เลยอยากจะทำถึงเรื่องการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกบนโลกใบเดียวกันนี้ แต่ไม่ใช่การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ที่ต่างเชื้อชาติ หรือศาสนา แต่เป็นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และสัตว์ป่าภายในระบบนิเวศเดียวกันอย่างสมดุล

ปัจจุบันพื้นที่ป่าในประเทศไทยนั้นเหลืออยู่น้อยมาก และรอบ ๆ ผืนป่าที่มีพื้นที่เหลืออยู่น้อยนั้น ย่อมมีชุมชนหรือหมู่บ้าน หรือคนอาศัยอยู่รอบ ๆ ซึ่งแน่นอน ไม่มีรั้วกั้นขอบเขตชัดเจนระหว่างพื้นที่ทั้งสอง จึงมักเกิดปัญหาหว่านกันเรื่อยมา เช่น ปัญหาการเข้าล่าสัตว์ป่า การเข้าหาของป่า การบุกรุกพื้นที่ป่า การตัดไม้ทำลายป่า ไฟป่า การใช้สารเคมีในการเกษตร การใช้ไฟฟ้าช็อต การวางยาเบื่อ และการเลี้ยงสัตว์ปศุสัตว์ทั้งในและนอกป่าล้วนทำให้เกิดการรบกวนระบบนิเวศและถิ่นอาศัยของสัตว์ป่า ถึงแม้ว่าในบางกรณีอาจเกิดขึ้นโดยที่มิได้เจตนาก็ตาม จึงทำให้เกิดปัญหาสัตว์ป่าได้รับบาดเจ็บ หรือล้มป่วย สัตว์ป่าออกมาทำลายทรัพย์สิน และแหล่งเกษตรกรรม

ของชาวบ้าน รวมไปถึงปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นแล้ว และกำลังจะขยายเป็นวงกว้าง นั่นก็คือ ปัญหาการเกิดโรคติดต่อระหว่างคน ปศุสัตว์ และสัตว์ป่า

ก่อนอื่นเรามาทำความรู้จักโรคระบาดในสัตว์ป่ากันก่อนดีกว่า

โรคระบาดในสัตว์ป่า

โรคระบาดในสัตว์ป่า ก่อให้เกิดผลกระทบหลายประการ เช่น เกิดการเจ็บป่วยและการตายของสัตว์ป่า อันจะเป็นการลดความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งจะส่งผลสืบเนื่องกับสมดุลนิเวศของพื้นที่ ผลอีกอันหนึ่งคืออาจเกิดระบาดมาสู่สัตว์เลี้ยงอันเป็นทรัพย์สินสมบัติของประชาชน และมีผลกระทบถึงความสามารถในการแข่งขันของประเทศ หากเป็นโรคที่โดนห้ามการส่งออกซึ่งผลิตภัณฑ์สัตว์ ที่สำคัญที่สุดคือ อาจเป็นโรคติดต่อจากสัตว์สู่คน ซึ่งทำให้ผู้ป่วยต้องเสียการเสียนงานจนถึงกับเสียชีวิตได้

โรคระบาดอุบัติใหม่ หรืออุบัติซ้ำในสัตว์ป่า มีความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว เนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น การตัดแปลงเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมโดยมนุษย์หรือโดยธรรมชาติก็ตาม หรือการเปลี่ยนแปลงที่อยู่-เคลื่อนย้ายที่อาศัยของสัตว์ก่อโรค-อมโรค โดยมนุษย์หรือโดยธรรมชาติก็ตาม หรือการกลายพันธุ์ของเชื้อก่อโรค และความสามารถในการค้นพบโรคที่ไม่เคยทำได้มาก่อน ทำให้ปัจจุบันมีการค้นพบโรคระบาดในสัตว์ป่าขึ้นมามากอย่างผิดหูผิดตา ซึ่งการระบาดมักเกิดมาจากหลายสาเหตุร่วมกัน ทำให้ยากแก่การควบคุม

โดย นิยาม โรคประจำถิ่น (Endemic Diseases) คือ โรคที่มีอยู่ในพื้นที่มานานแล้วและประชากรสัตว์สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกับโรคได้อย่างสมดุล ไม่เกิดการเจ็บป่วยหรือการตายอย่างผิดสังเกต

โรคอุบัติใหม่ (Emerging Diseases) คือ โรคที่ไม่เคยพบมาก่อนในพื้นที่นั้น อาจทำให้เกิดผลกระทบต่อสมดุลนิเวศได้

โรคอุบัติซ้ำ (Re-emerging Diseases) คือ โรคที่เคยพบมาก่อน ต่อมาไม่พบ และมาพบอีกครั้ง สามารถก่อให้เกิดผลกระทบได้คล้ายโรคอุบัติใหม่ หรือโรคประจำถิ่นก็ได้

ดังนั้น ประชาชนผู้อาศัยอยู่รอบ ๆ พื้นที่ป่า จะมีความเกี่ยวเนื่องกับสัตว์ป่าได้ในเรื่องของ

๑. โรคสัตว์ป่าติดไปมายังคน
๒. โรคที่ติดไปมาระหว่างสัตว์ป่ากับปศุสัตว์
๓. ผลกระทบเชิงสิ่งแวดล้อมจากคนไปในเขตพื้นที่ป่า
๔. ผลกระทบ การรบกวนจากสัตว์ป่าออกมายังพื้นที่ครอบครองของมนุษย์

โรคติดต่อระหว่างสัตว์ป่าและคน (Zoonoses) ซึ่งผมให้ความสำคัญมาก ๆ เพราะหากเกิดขึ้นแล้วอาจจะสายที่จะแก้ไข หรือป้องกันได้

โดยทั่วไปมักเกิดขึ้นกับกรณีคนที่ติดโรคจากสัตว์เลี้ยง เช่น โรคพิษสุนัขบ้า วัณโรค ไวรัสตับอักเสบ แต่กรณีที่คนอยู่รอบ ๆ ป่านั้นมักจะเกิดการติดต่อโรคจากสัตว์ป่าได้เช่นกัน และดูว่าจะรุนแรงกว่าโรคที่ติดจากสัตว์เลี้ยงเสียด้วยซ้ำไป เช่น เอดส์ ใช้สมองอักเสบ ไข้มาลาเรีย เป็นต้น ดังนั้นเรามาดูว่าช่องทางใดบ้างที่จะทำให้เรามีโอกาสติดโรคได้จากสัตว์ป่า

การได้รับเชื้อจากสัตว์ป่า มีหลายช่องทาง เช่น

๑. การบริโภคสัตว์ป่า ช่องทางนี้น่ากลัวสุด เพราะสัตว์ป่าเป็นแหล่งโรคทั้งนั้น เพียงแต่โรคเหล่านั้นที่อยู่ในตัวสัตว์ป่าไม่ทำให้สัตว์ป่าป่วย แต่เมื่อใดที่โรคเหล่านั้นมาอยู่ในตัวคนแล้ว มักทำให้เกิดการเจ็บล้มตาย หากเปรียบเทียบคุณค่าทางอาหารระหว่างเนื้อสัตว์ป่าและเนื้อสัตว์อื่น ๆ เช่น หมู ไก่ เป็ด และวัว แล้วนั้น ไม่แตกต่างกัน แต่การบริโภคเนื้อสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้เป็นอาหารจะปลอดภัยกว่าเพราะไม่มีโรคต่าง ๆ ปนอยู่ จึงมักมีชาวอู๋บ่อย ๆ ถึงชาวบ้านที่บริโภคเนื้อสัตว์ป่าแล้วทำให้เกิดการเจ็บป่วย บ้างช่วยทันก็รอด บ้างช่วยไม่ทันก็ตาย

๒. การรับเชื้อเข้าปาก หรือทางเดินหายใจโดยบังเอิญ เชื้อโรคจากสัตว์ป่าบางชนิด อาจอยู่ได้คงทนในสิ่งแวดล้อม อาจเกิดการปนเปื้อนมากับของใช้ และวัสดุต่าง ๆ ได้ หรือล่องลอยอยู่ในอากาศ

๓. การท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีพาหะนำโรค ในพื้นที่บางแห่งที่มีการท่องเที่ยวก็อาจมีพวกหนู แมลงสาบ หรือสัตว์พาหะต่าง ๆ ซึ่งสัตว์พวกนี้เป็นทั้งตัวเก็บโรคและตัวแพร่โรคได้

๔. การจับต้องสัตว์ป่า-ซากสัตว์ป่า เนื้อเยื่อสัตว์ สิ่งคัดหลั่งมูลสัตว์ การชำแหละ เปิดซากสัตว์ป่า เป็นโอกาสเสี่ยงมากที่สุดที่จะได้รับเชื้อโรค เพราะเป็นการสัมผัสกับเชื้อโรคโดยตรง

๕. การติดเชื้อจากสิ่งแวดล้อมในป่าธรรมชาติ จะควบคุมสมดุลงด้วยตัวของมันเอง และเมื่อใดที่มนุษย์เข้าไปรบกวน หรือทำให้ธรรมชาติเสียสมดุล โอกาสที่เชื้อโรคจะแพร่กระจายไปยังคนก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น

๖. การได้รับเชื้อจากบุคคลอื่นที่สัมผัสเชื้อมา โรคติดต่อสามารถติดต่อได้ทั้งจากสัตว์ป่าสู่คน และเมื่อคนติดแล้วก็สามารถแพร่กระจายติดต่อไปสู่คนอื่น ๆ ได้เช่นกัน ดังนั้น เมื่อเกิดการระบาดที่แพร่กระจายเป็นวงกว้าง ผลสุดท้ายจะทำให้เกิดการล้มตายของผู้คนเป็นจำนวนมาก เช่น การเกิดโรคอีโบลา และโรคไข้เลือดของชาวแอฟริกัน ทำให้เกิดการล้มตายเป็นจำนวนมาก

ระดับความรุนแรงของการติดต่อ คือ

๑. ติดคนได้ ทำให้เกิดโรคเล็กน้อย
๒. ติดคนได้ ทำให้เกิดโรครุนแรงจนต้องเข้าโรงพยาบาล
๓. ติดคนได้ทางการสัมผัสตรงทำให้ถึงตายได้
๔. ติดต่อทางลมหายใจ ทำให้ตายได้

*** เรื่องสำคัญที่ต้องจำไว้คือ สัตว์อาจไม่มีอาการป่วยให้เห็น หรือมีเพียงเล็กน้อย แต่ก็มีเชื้อโรคที่สามารถติดต่อได้**

ดังนั้น ในรอบแนวเขตอุทยานฯ หรือเขตรักษาพันธุ์ฯ ที่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ อาจมีปัญหาการแพร่โรคไปมาระหว่างสัตว์บ้านกับสัตว์ป่า ทั้งโดยตรงและผ่านพาหะ ประชาชนผู้อาศัยอยู่รอบแนวเขต ควรมีความเข้าใจและการจัดการที่ดีในการควบคุมพื้นที่ ควบคุมโรคในสัตว์ของตนเอง เพราะในสัตว์เลี้ยง การจัดการตัวสัตว์น่าจะทำได้ง่ายกว่าสัตว์ป่า ทั้งสัตว์แพทย์เอง เจ้าหน้าที่กรมอุทยานฯ หรือกรมป่าไม้ เกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ และชาวบ้านที่อยู่รอบ ๆ ป่า อาจประสานงานกับสำนักงานปศุสัตว์จังหวัด กรมปศุสัตว์ เกี่ยวกับข้อมูลการควบคุมและป้องกันการระบาดของโรคต่าง ๆ จัดโปรแกรมฉีดวัคซีนและตรวจสุขภาพปศุสัตว์ด้วยกัน เพื่อเข้าทำเวชกรรมป้องกันในสัตว์เลี้ยงอย่างเต็มรูปแบบ ได้แก่

๑. การจำกัดบริเวณไม่ให้รุกล้ำเข้าป่า โดยการแบ่งหรือกำหนดพื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์ หรือปล่อยสัตว์เลี้ยงให้ชัดเจน สร้างแหล่งน้ำ แหล่งอาหารให้สัตว์เลี้ยงอย่างเพียงพอ

๒. การทำวัคซีนป้องกันโรคโดยการประสานความร่วมมือกับสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดในแต่ละพื้นที่

๓. การรายงานโรคที่สงสัยว่าเป็นโรคระบาด และการควบคุมโรคเมื่อเกิดโรคระบาดในสัตว์เลี้ยง

๔. การควบคุมพาหะของโรค เช่น แมลงวัน ยุง หนู โดยมีผลตกค้างกับสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ซึ่งก็หมายถึงการใช้พืชสมุนไพร หรือภูมิปัญญาชาวบ้านกำจัด และหากหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะใช้สารเคมี ก็ให้ปฏิบัติตามขั้นตอนและวิธีการอย่างเคร่งครัด

๕. จัดทำระบบความปลอดภัยทางชีวภาพ สำหรับพื้นที่อนุรักษ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นระบบที่เพิ่มประสิทธิภาพในการควบคุมและป้องกันโรคติดต่อระหว่างปศุสัตว์และสัตว์ป่าได้

เท่านี้คงไม่พอ ถึงแม้ว่าจะมีการดำเนินการป้องกันที่ตัวสัตว์ป่าแล้ว แต่หากประชาชนที่อยู่รอบ ๆ ป่าไม่ดูแลตัวเองให้ดี การป้องกันนั้นก็คงไม่บังเกิดผล ดังนั้นพฤติกรรมประจำวันของประชาชนที่อยู่รอบ ๆ ป่าก็เป็นสิ่งที่จำเป็น และทำได้ทันที โดยต้องมีการใช้ชีวิตอย่างปลอดภัย มีสติ พักผ่อนเพียงพอ ออกกำลังกายสม่ำเสมอ การกินอาหารที่มีประโยชน์ ลดหรือหลีกเลี่ยงการสูบบุหรี่ ดื่มสุรา ไม่สำส่อนทางเพศ

พฤติกรรมเชิงสังคม เช่น วิธีการดูแลตนเอง เมื่อเกิดการเจ็บป่วย โดยการปรึกษาหมอ หรืออุปนิสัยความละเอียดรอบคอบ ระวังระวังในการทำงาน การมีสติเตือนตน

โรคติดต่อระหว่างปศุสัตว์และสัตว์ป่า

ปัจจุบันพื้นที่รอบ ๆ เขตอนุรักษ์ต่าง ๆ ล้อมรอบไปด้วยชุมชน โดยชุมชนต่าง ๆ นั้นก็จะมีสัตว์เลี้ยง ปศุสัตว์ต่าง ๆ เช่น วัว ควาย ไก่ เป็ด หรือแม้กระทั่งสัตว์เลี้ยง เช่น สุนัข และแมว เป็นต้น เพราะฉะนั้นโอกาสเสี่ยงที่โรคระบาดหรือโรคติดต่อต่างๆ ที่อยู่ในสัตว์ดังกล่าวอาจติดมาสู่สัตว์ป่าหากเลี้ยงดูอย่างไม่ดี ไม่มีการทำเวชกรรมการป้องกันที่ดี

ยกตัวอย่าง เช่น การเลี้ยงวัวแบบปล่อยอิสระและการเลี้ยงในพื้นที่ตามแนวเขตเช่นนี้ อาจทำให้การควบคุมโรคระบาดและการฉีดวัคซีนเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง และอาจเกิดโรคติดต่อ

ระหว่างสัตว์เลี้ยงสุสัตว์ป่าในพื้นที่ได้ เช่น ช้างป่า กระทิง เก้ง กวาง เสือ เป็นต้น เนื่องจากสัตว์มีการใช้พื้นที่อาศัย แหล่งน้ำ แหล่งอาหารเดียวกัน หรือใกล้ชิดกันกับสัตว์ป่า ดังนั้นโอกาสที่เชื้อโรคต่าง ๆ ในสัตว์เลี้ยงจะสามารถติดต่อสู่สัตว์ป่าจึงมี โอกาสเสี่ยงมาก ดังเช่นในหลาย ๆ พื้นที่

โรคติดต่อระหว่างปศุสัตว์สู่สัตว์ป่าที่ควรเฝ้าระวัง

■ โรคในสัตว์ใหญ่

๑. โรคปากเท้าเปื่อย
๒. โรคแอนแทรกซ์
๓. โรคบรูเซลโลซิส
๔. โรคเฮโมรายิก เซพติกซีเมีย
๕. โรควัณโรค
๖. โรคพาราทูเบอร์คิวโลซิส
๗. โรคพยาธิต่าง ๆ เช่น พยาธิใบไม้ พยาธิตัวกลม

■ โรคในสัตว์เล็ก

๑. โรคไข้สมองอักเสบ
๒. โรคอหิวาต์สุกร
๓. โรคบิดมูกเลือดในสุกร
๔. โรคพยาธิไส้เดือน
๕. โรคกลัวน้ำ

■ โรคในสัตว์ปีก

๑. โรคหลอดลมอักเสบติดต่อ
๒. โรคนิวคาสเซิล
๓. โรคไวรัสตับอักเสบ
๔. โรคไวรัสไข้หวัดนก
๕. โรคซัลโมเนลโลซิส
๖. โรคอหิวาต์เป็ดไก่
๗. โรคบิด

ในกรณีการเกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับสัตว์ป่า (Human animal conflict) อาจเริ่มจากการระบุงซึ่งจุดที่เกิด และ กิจกรรมที่เกิดเป็นปัญหา เพื่อศึกษาหากลไกการเกิดปัญหา หาวิธีควบคุมสัตว์ป่า และปรับเปลี่ยนกิจกรรมคน โดยความ เข้าใจในกฎหมาย การพยายามเข้าใจซึ่งกันและกัน การชดเชย พยายามอย่าให้เกิดความขัดแย้งจนเป็นความรุนแรง เช่น การ วางยาเบื่อ การช็อตไฟฟ้า การทำกับดัก หรือความเสียหายต่อ ทรัพย์สินของประชาชนส่วนในเรื่องปัญหาความขัดแย้งอื่น ๆ นั้น มีความสำคัญที่ไม่ได้อยู่ไปกว่ากัน และผมพอจะมีแนวทาง แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในภาพรวมดังนี้ ได้แก่

หากเกิดปัญหาเรื่องการล่าสัตว์ หางของป่า บุกรุกพื้นที่ เพื่อทำแหล่งเกษตรกรรมมากในพื้นที่ ก็อาจส่งเสริมให้ชาว บ้านเปลี่ยนอาชีพ หรือทำอาชีพเสริมต่าง ๆ เช่น ทำผลิตภัณฑ์ พื้นบ้าน ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภค เป็นต้น ส่วนจะเป็นอะไรนั้น ก็แล้วแต่สภาพ พื้นฐานของแต่ละพื้นที่

หากเกิดปัญหาสัตว์ป่าลงมาทำลายพืชไร่ เกษตรกร ต้องทำความเข้าใจก่อนว่า ทำไมสัตว์ป่าถึงออกมาในพื้นที่ มาในแหล่งเกษตรกรรม หรือชุมชน อาจเนื่องมาจากการ ครอบงวนที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า การล่าสัตว์ป่า กิจกรรมต่าง ๆ

ของมนุษย์ที่เข้าไปในป่า พื้นที่ป่าถูกเปลี่ยนแปลงเป็นแหล่งเกษตรกรรม แหล่งน้ำแหล่งอาหารของสัตว์ป่าไม่เพียงพอ และช่วงฤดูผสมพันธุ์ของสัตว์ป่า เป็นต้น

เมื่อเราทราบสาเหตุแล้ว ก็ให้แก้ไขปัญหาที่สาเหตุ เช่น เพิ่มพื้นที่ เพิ่มแหล่งน้ำ แหล่งอาหารให้สัตว์ป่า ปรับเปลี่ยนกิจกรรมต่างๆ ที่รบกวนสัตว์ป่า สร้างทัศนคติที่ดีต่อสัตว์ป่าและเมื่อหากดำเนินการต่าง ๆ แล้ว ไม่สามารถแก้ไขได้ ก็น่าจะใช้วิกฤติให้เป็นโอกาส โดยการจัดทำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ให้คนได้ดูสัตว์ป่า แต่ต้องไม่เป็นการรบกวนสัตว์ป่า ส่วนความเสียหายที่เกิดขึ้น เช่น ทรัพย์สินเสียหาย แหล่งเกษตรกรรมถูกทำลาย ทางองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่นั้น ๆ ถือว่าเป็นภัยธรรมชาติ สามารถจ่ายเป็นค่าชดเชยความเสียหายได้ ถือว่าทำแล้วได้สองต่อครับ ได้ทั้งบุญและได้ทั้งเงิน แต่ทุกอย่างจะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจและยอมรับสภาพปัญหาครับ เพียงเท่านั้น เราก็จะอยู่ร่วมกันบนโลกใบนี้ได้อย่างผาสุกครับ

สุดท้ายขอน้อมรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ขอพระองค์เสด็จสู่สวรรคาลัย สถิตอยู่ในทิพย์วิมาน และทรงสถิตอยู่ในดวงใจของชาวไทยทุกคนตลอดกาลนาน ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

